

**ТРУДОВІ ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ:
РИЗИКИ ГАЛУЗЕВОЇ, СТАТЕВО-ВІКОВОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ**

Анотація

В аналітичній записці виявлено ризики диференціації ринку праці на основі аналізу структури галузевої зайнятості та рівня оплати праці представників найбільших соціально-демографічних груп у різних видах економічної діяльності та надано практичні рекомендації щодо державного впливу на рівень оплати праці в країні.

ТРУДОВІ ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ: РИЗИКИ ГАЛУЗЕВОЇ, СТАТЕВО-ВІКОВОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Актуальність

В розвинених країнах особи трудоактивного віку є найбільш захищеними від бідності, оскільки високий (в окремих випадках достатній) рівень заробітної плати складає основу матеріальної забезпеченості життєдіяльності домогосподарств. В Україні оплата праці складає лише 47,3 % сукупних доходів домогосподарств (55 % в міських поселеннях та 32,4 % у сільській місцевості)¹, які в абсолютній більшості випадків не дозволяють робити жодних заощаджень (45,7 % домогосподарств в 2015 р.²) або покривають лише витрати на харчування (43,2 %)³. Збільшення рівня оплати праці (першим кроком до якого стало встановлення Урядом підвищеної мінімальної заробітної плати в грудні 2016 – січні 2017 рр.) дозволяє здійснити важливі кроки на шляху мінімізації та запобігання низки ризиків та загроз економічній та соціальній безпеці країни, як то: високий рівень бідності населення, недостатній рівень наповнення соціальних та пенсійного фондів, низький рівень реалізації трудових ресурсного потенціалу та його втрата внаслідок трудової міграції тощо. Тим не менше, проактивна політика на ринку праці ґрунтується не лише на використанні адміністративних інструментів його регулювання. Прогресивний підхід у цьому питанні передбачає і застосування гнучких підходів у встановленні рівня оплати праці, за яких ринковий механізм його формування корегується обґрунтованими заходами непрямого державного втручання.

---

¹ Держстат, Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/02/bl_vrdg3k2016pdf.zip

² Держстат, Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2016 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/06/zb_sdu2015pdf.zip

³ Там само.

Метою аналітичної записки є виявлення ризиків диференціації ринку праці на основі аналізу структури галузевої зайнятості та рівня оплати праці представників найбільших соціально-демографічних груп в різних видах економічної діяльності та надання практичних рекомендацій щодо державного впливу на рівень оплати праці в країні.

Заробітна плата найманих працівників за видами економічної діяльності

За підсумками 2016 р. заробітна плата найманих працівників⁴ показала стабільну тенденцію до зростання – з 4382,93 грн у I кварталі до 5427,44 грн у IV кварталі. Незначне зменшення заробітної плати у III кварталі (з 4936,1 грн до 4832,69 грн) було спричинене несуттєвим зниженням рівня оплати праці в кількох галузях. Однак, не зважаючи на це, у IV кварталі ситуація вирівнялася, і у порівнянні з I кварталом заробітна плата зросла в всіх без виключення видах економічної діяльності, найбільше – у галузях постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (на 1842 грн); професійної, наукової та технічної діяльності (на 1576 грн); добувної промисловості і розроблення кар'єрів (на 1490 грн); найменше – у галузях мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (на 288 грн), тимчасового розміщення й організації харчування (на 334 грн), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (на 587 грн).

Відповідно до узагальнених відомостей щодо розміру середньомісячної зарплати за 2016 р. у розрізі видів економічної діяльності, традиційно найбільш високооплачуваними з них стали: фінансова і страхова діяльність, де середня заробітна плата на місяць склала 9753,1 грн, сфера інформації та телекомунікації (7716,43 грн), добувна промисловість та розроблення кар'єрів (7349,75 грн), професійна, наукова та технічна діяльність (7193,62 грн), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого

---

⁴ Тут і далі дані Державної фіскальної служби України. Надано виданням «Вісник. Рейтинг» під час роботи над аналітичним матеріалом «Хто заробив найбільше офіційно»: Коломієць О.О. Хто заробив найбільше офіційно / О.О. Коломієць // Вісник. Рейтинг. – 2017. – № 1–2. – С. 28 – 38.

повітря (6973,28 грн), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (6067,82 грн), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська служби (5539,1 грн), переробна промисловість (5288,38 грн). У всіх цих галузях господарства середня зарплата на місяць перевищувала середній показник по країні, що відповідав у 2016 р. 4821,16 грн⁵. Водночас рівень оплати праці у галузі тимчасового розміщення й організації харчування склав тільки 55,2 % від середнього національного показника і відповідав 2665,02 грн на місяць. Помітно вищими, проте найменшими в країні у розрізі видів економічної діяльності були оплата праці у галузях охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (3529,82 грн), надання інших видів допомоги (3503,35 грн), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 3647,15 грн. Традиційно низькою залишається оплата праці у сільському господарстві, де середній її розмір на місяць склав 3958,39 грн.

Деталізований огляд видів економічної діяльності показує, що найнижчий рівень оплати праці в 2016 р. був у галузях страхування з близькою до мінімальної середньомісячною заробітною платою у 1508,33 грн, надання послуг таксі (1846,21 грн), виробництва сидру та інших плодово-ягідних вин (1862,17 грн), діяльності фітнес-центрів (1991,55 грн) та надання інших індивідуальних послуг (2049,32 грн). Найбільшу частку (сукупно) в категорії низькооплачуваних видів зайнятості склали різні види торгівлі: роздрібна торгівля деталями та приладдям для автотранспортних засобів, роздрібна торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах, діяльність посередників у торгівлі меблями, господарськими товарами, залізними та іншими металевими виробами, оптова торгівля годинниками та ювелірними виробами, діяльність посередників у торгівлі продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами, роздрібна торгівля телекомунікаційним устаткуванням у спеціалізованих магазинах. Оскільки більшість згаданих послуг надається малими підприємствами, то можна зробити припущення

---

⁵ За даними Держстату.

про те, що офіційна звітність в багатьох випадках не стільки свідчить про найнижчий рівень оплати праці в цих галузях, скільки відображає значну долю незадекларованої праці⁶ в цій частині формального сектора зайнятості.

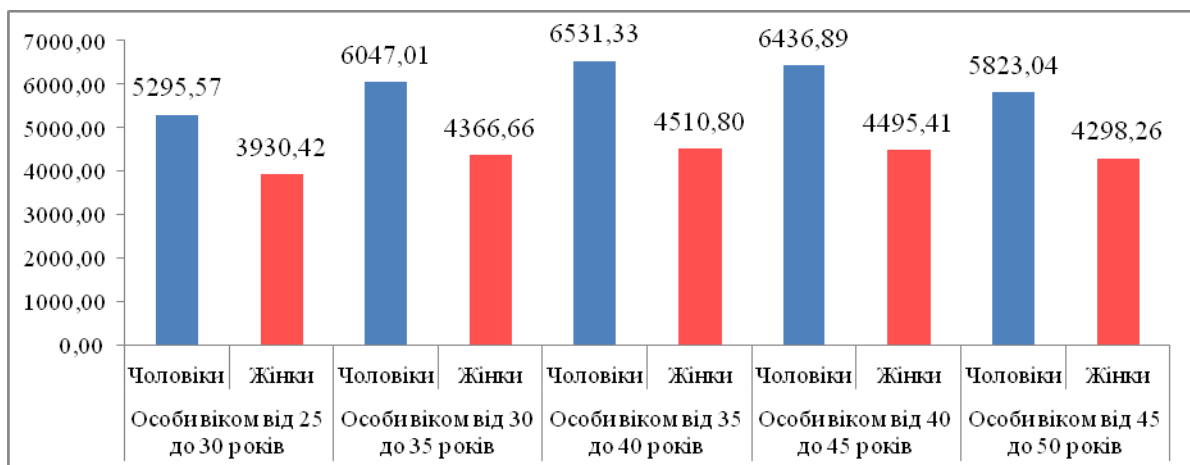
Фактори, що впливають на рівень оплати праці представників різних соціально-демографічних груп

Особливий інтерес викликають результати аналізу заробітної плати найманих працівників за віковими групами та статтю. Так, в 2016 р. розмір середньої заробітної плати жінок склав трохи менше 2/3 від розміру середньої заробітної плати чоловіків (4198,5 грн та 5663,52 грн відповідно). З огляду на вік, найбільша різниця у розмірах середньомісячного заробітку представників різних статей спостерігається у віковій групі 35 – 40 років. У 2016 р. вона склала 2020,54 грн. Потрібно зазначити, що чоловіки віком від 35 до 40 років є найбільш високооплачуваною демографічною групою. Найменше відрізняється розмір середньомісячного заробітку осіб різної статі у наймолодшій віковій категорії (25–30 років), де розмір середньої заробітної плати чоловіків перевищує відповідний показник для жінок на 1365,15 грн (рис. 1).

Головними передумовами формування описаної різниці є гендерна сегрегація ринку праці (т.б. переважання представників тієї чи іншої статі у різних видах економічної діяльності) та різниця у заробітку чоловіків та жінок у тих самих видах економічної діяльності, зумовлена існуючим розподілом високооплачуваних посад між представниками різних статей.

---

⁶ Випадки, коли весь реальний обсяг заробітної плати працівників не декларується з метою мінімізації сплати податків та внесків до фондів соціального страхування.

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників в Україні у 2016 р., чоловіків і жінок віком від 25 до 50 років у різних видах економічної діяльності, грн

Так, видами економічної діяльності, в яких було працевлаштовано найбільше чоловіків в 2016 р. стали: переробна промисловість (982 тис. осіб цієї статі); оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (645 тис. осіб); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (546 тис. осіб); державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (505 тис. осіб); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (487 тис. осіб). Водночас найпопулярнішими сферами працевлаштування для жінок були: державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (1 млн 211 тис. осіб цієї статі); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (838 тис.); оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (826 тис.); переробна промисловість (649 тис.); освіта (500 тис.).

Практично в усіх сферах господарської діяльності середньомісячна заробітна плата чоловіків переважала над заробітною платою жінок. Найбільшою ця перевага була у: фінансовій та страховій діяльності (з різницею між відповідними показниками у 5308 грн); галузі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (4 527 грн); добувній промисловості і розробленні кар'єрів (3030 грн); у професійній, науковій та технічній діяльності (2710 грн); у сфері інформації та телекомунікації (2261 грн).

Двома видами економічної діяльності, в яких заробіток жінок переважав над заробітком чоловіків, стали діяльність екстериторіальних організацій і органів, де середньомісячна заробітна плата представниць слабкої статі була більшою за чоловічу на 5329 грн, та діяльність домашніх господарств (з різницею у 747 грн).

Для більш детального аналізу розподілу фонду оплати праці між найманими працівниками розглянемо величину заробітку представників різних вікових груп у розрізі видів економічної діяльності. Дані за 2016 р. свідчать про те, що заробітна плата працівників збільшується до 40 років, до 45 років знижується непомітно, залишаючись приблизно на тому ж рівні, а потім вже помітно зменшується. Так, середньомісячна заробітна плата наймолодших працівників (чоловіків і жінок) віком 25 – 30 років склала 4625,33 грн, молодих людей віком 30 – 35 років – 5199,54 грн, осіб віком 35 – 40 років – 5451,48 грн, у наступній віковій групі (40 – 45 років) її розмір вже впав до 5347,68 грн, а у найстаршій дорівнював 4967,05 грн.

Як і у випадку з різницею у заробітку для представників різних статей, ці відмінності зумовлені як перевагою представників окремих вікових груп в тих чи інших видах економічної діяльності, так і різницею в оплаті праці осіб різного віку в межах однієї і тієї самої галузі зайнятості. Варто зазначити, що види економічної діяльності з найбільшою кількістю робочих місць (переробна промисловість; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів; державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування) є найбільшими сферами прикладання праці для представників всіх без виключення вікових груп. При цьому в переробній промисловості незначно переважають люди середнього віку (30 – 40 років), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів – молоді люди 25 – 35 років, у державному управлінні й обороні, обов'язковому соціальному страхуванні – представники найстарших вікових категорій (40 – 50 років). Окрім того, видами економічної діяльності, де найбільшу частку складають особи старшого

середнього і старшого віку є: сільське, лісове та рибне господарство; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання, каналізація, поводження з відходами; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; операції з нерухомим майном; державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування; освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. Люди середнього віку склали найбільшу долю зайнятих у будівництві; діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування та у наданні різноманітних видів послуг. Найбільш «молодими» видами господарської діяльності стали тимчасове розміщення та організація харчування, інформація та телекомунікації, фінансова та страхова діяльність.

Ретельне вивчення розмірів доходів від зайнятості представників різних вікових груп у розрізі видів економічної діяльності свідчить про те, що частіше за інших найбільш високооплачуваними виявляються особи віком від 40 до 45 років. Так, вони лідирують за розміром середньомісячної заробітної плати в найбільшій кількості галузей господарства, як то: постачання електроенергії, газу, пари, та кондиційованого повітря; будівництво; транспорт; складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, технічна та наукова діяльність, освіта; діяльність домашніх господарств. Водночас особи віком 35 – 40 років мають найвищий рівень середньомісячного заробітку у галузі добувної промисловості ті розробленні кар'єрів; у переробній промисловості; в оптовій та роздрібній торгівлі та ремонті автотранспортних засобів та автомобілів; в галузі інформації та телекомунікації; в державному управлінні й обороні, обов'язковому соціальному страхуванні; при наданні різних видів послуг; в діяльності екстериторіальних органів та організацій. Молоді люди віком 30 – 35 років є лідерами за рівнем заробітної плати в галузі сільського, лісового та рибного господарства; водопостачання, каналізації та поводження з відходами; тимчасового розміщування та організації харчування; діяльності в сфері

адміністративного та допоміжного обслуговування. Представники наймолодшої вікової групи (25-30 років) більше за інших заробляють у галузі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку; представники найстаршої (45-50 років) – у галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Для представників усіх без виключення вікових груп найкращим місцем прикладанням праці є діяльність екстериторіальних органів та організацій. Другою за рівнем оплати майже в усіх вікових групах (крім наймолодшої) є фінансова та страхова діяльність. До одного з найбільш високооплачуваних видів економічної діяльності для працівників будь-якого віку належить також сфера інформації та телекомунікації (табл.1).

Таблиця 1

Рівень середньомісячної заробітної плати у розрізі видів економічної діяльності за віковими групами, грн

	25 – 30 років	30 – 35 років	35 – 40 років	40 – 45 років	45 – 50 років
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4093,45	4319,59	4202,43	4103,38	3918,18
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6891,19	7634,4	8105,83	8051,98	7540,07
Переробна промисловість	4984,33	5482,53	5771,47	5717,65	5276,27
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5961,89	6733,18	7394,88	7738,76	7225,71
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	4184,33	4364,4	4339,24	4339,56	4287,82
Будівництво	3773,77	3950,09	4182,72	4243,62	4176,05
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3914,29	4449,09	4829,08	4640,54	4258,86
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5346,82	5690,76	5834,34	5908,35	5611,98
Тимчасове розміщування й організація харчування	2642,71	2765,52	2768,54	2616,16	2568,61
Інформація та телекомунікації	7542	9119,51	9500,37	8648,89	7518,65
Фінансова та страхова діяльність	6810,62	9280,93	11741,4	13022,8	11682,4
Операції з нерухомим майном	3706,49	4237,63	4539,5	4581,82	3990,87
Професійна, наукова та технічна діяльність	5765,77	7644,83	9239,01	10108,5	8141,99
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3969,34	4387,75	4254,38	3961,19	3541,63

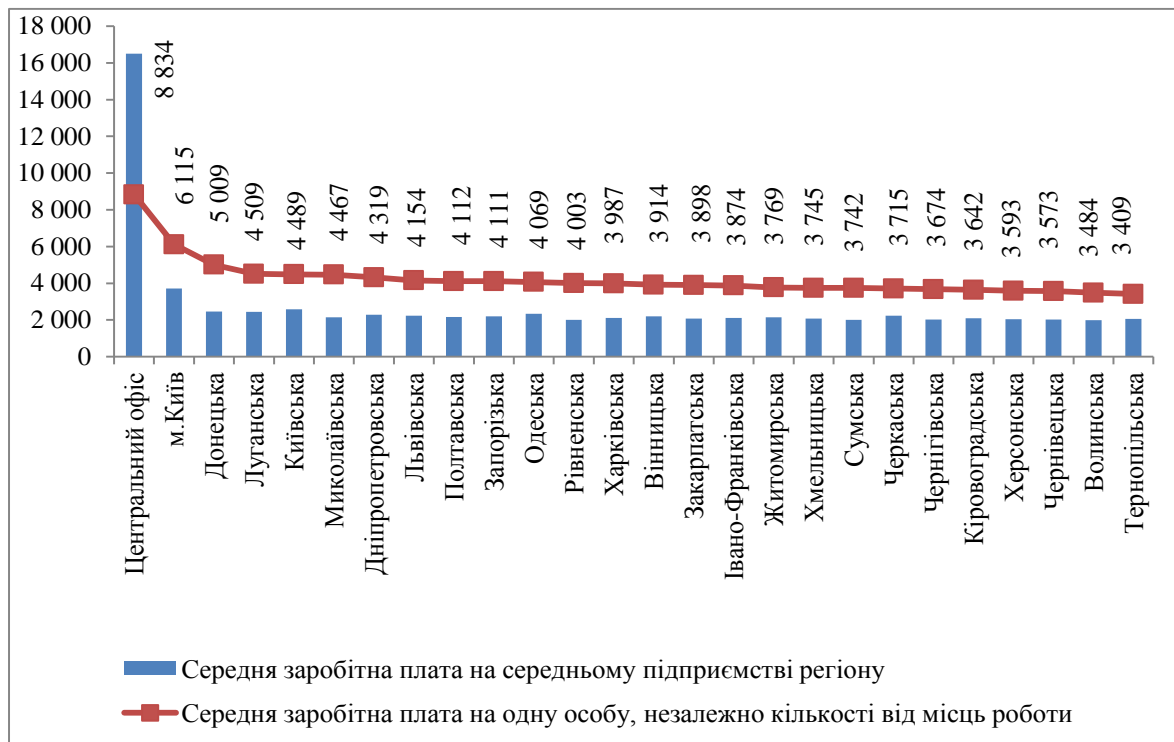
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4471,98	4776,22	4968,87	4909,47	4791,62
Освіта	3360,03	3996,94	4488,06	4678,07	4582,14
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2982,86	3368,24	3536,67	3612,72	3625,37
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	10199,4	8095,29	5202,95	5450,33	4671,03
Надання інших видів послуг	3037,45	3154,66	3410,87	3323,23	3117,77
Діяльність домашніх господарств	2194	1420	2364,28	2783,61	2330,37
Діяльність екстериторіальних організацій і органів	16225,4	18551,1	19503,8	16945,3	14846,8

Оплата праці найманий працівників: регіональний аспект

Для того, щоб виявити відмінності в оплаті праці найманих працівників в різних регіонах, розглянемо показники «середньої заробітної плати на середньому підприємстві регіону» та середнього доходу від зайнятості на одну особу, незалежно від кількості місць роботи (рис. 2). Перший показник, названий нами «середня заробітна плата на середньому підприємстві регіону», калькулюється у два етапи: на першому розраховується середньомісячна заробітна плата одного працівника на підприємствах регіону, на другому – з усіх середньомісячних заробітних плат працівників підприємств регіону розраховується «середня заробітна плата на середньому підприємстві регіону». При цих обрахунках заробітні плати на найбільших підприємствах-платниках податків винесені в окремий «регіон» – Центральний офіс. Таким чином, регіональна заробітна плата показує потенційні можливості заробітку на середньому підприємстві в певному регіоні. Найкращими вони є у м. Києві, Київській, Донецькій, Луганській та Одеській областях (рис. 2), найгіршими – у Волинській, Сумській, Рівненській, Чернігівській та Херсонській областях.

Водночас середня заробітна плата на одну особу, незалежно від кількості місць роботи, показує реальний середньомісячний рівень доходу на одну особу в різних регіонах з урахуванням доходу від роботи за сумісництвом або трудовим договором. Як видно з рис. 2, він є вищим за

рівень середньої заробітної плати на середньому підприємстві регіону, і після ранжування багато в чому повторює розподіл регіонів за економічною привабливістю для працевлаштування. Найвищі рівні заробітку мають працівники в м. Києві, Донецькій, Луганській, Київській та Миколаївській областях; найнижчі – у Тернопільській, Волинській, Чернівецькій, Херсонській та Кіровоградській. Варто зазначити, що у Київської, Одеської, Черкаської та Вінницької областей місце в загальнонаціональному рейтингу за показником «середня заробітна плата на середньому підприємстві регіону» є вищим, ніж у рейтингу за показником доходів на одну особу.

Рис. 2. «Середня заробітна плата на середньому підприємстві регіону» та середньомісячна заробітна плата найманих працівників за регіонами в 2016 р., грн

Висновки та рекомендації

Різниця у розмірах заробітної плати найманих працівників, зайнятих в різних видах економічної діяльності в Україні, сягає 2,5 – 2,7 разу.

Середня зарплата жінок минулого року склала тільки 2/3 від середнього заробітку чоловіків. Найменша різниця у заробітку представників різних статей у віковій групі 25-30 років, найбільша – у групі 35-40 років. Зарплата чоловіків переважала над зарплатою жінок практично в усіх видах економічної діяльності, за винятком екстериторіальних організацій з найменшим числом зайнятих та у діяльності домашніх господарств, де чоловіча праця часто носить неформальний характер.

Люди середнього віку (до 40 років) є, як правило, найбільш високооплачуваними, до 45 років дохід від зайнятості залишається на стабільно високому рівні, а в наступній віковій групі вже починає зменшуватися. При цьому особи віком від 40 до 50 років лідирують за розмірами заробітної плати в найбільшій кількості галузей господарства.

Потенційні можливості заробітку найкращими є в м. Києві, Київській, Донецькій, Луганській та Одеській областях, найгіршими – у Волинській, Сумській, Рівненській, Чернігівській та Херсонській областях.

Описана диференціація ринку праці викликана багатьма чинниками, об'єднаних відсутністю проактивної політики регулювання оплати праці, що передбачала б створення реального конкурентного середовища в боротьбі за робочу силу між державним та приватним секторами зайнятості. Формування та підтримка такого середовища можлива лише у разі, якщо держава, виступаючи найбільшим в країні роботодавцем, поповнить адміністративні методи регулювання оплати праці провідними ринковими і надасть поштовх формуванню прогресивних трендів на ринку робочої сили: встановлення високих стандартів оплати праці, що забезпечували б повне відтворення робочої сили, створення економічних стимулів для підвищення кваліфікації працівників та зменшення диференціації у оплаті праці найманих працівників високої кваліфікації (в межах одного підприємства, міжгалузевої, міжрегіональної, а також диференціації між державним та приватним секторами зайнятості).

Таким чином, для мінімізації ризиків диференціації ринку праці та з метою усунення негативних проявів у стихійному формуванні ринку оплати праці доцільно активізувати політику її регулювання. Головними завданнями на цьому шляху є:

1. Встановлення високих стандартів оплати праці та поновлення диференціації заробітку між працівниками різних кваліфікацій. Це **потребує закріплення розміру мінімального посадового окладу (першого розряду єдиної тарифної сітки) на рівні мінімальної заробітної плати**. Приведення вищих розрядів єдиної тарифної сітки у відповідність до діючих сьогодні корегуючих коефіцієнтів може відбуватися поступово (наприклад, протягом п'яти років), однак **мінімальна заробітна плата повинна залишатися соціальною гарантією оплати некваліфікованої праці**, в той час як зростання рівня оплати кваліфікованої праці має бути однією з головних цілей державної політики регулювання оплати праці.

2. Стимулювання підвищення кваліфікації працівників. З метою такого стимулювання **надбавки та інші заохочувальні виплати мають бути виведені за межі величини мінімальної заробітної плати**, за якою повинна бути закріплена функція соціальної гарантії оплати некваліфікованої праці.

3. Усунення існуючої диференціації оплати праці висококваліфікованих працівників-«бюджетників» шляхом **підвищення оплати праці працівників тієї частини державного сектору зайнятості**, де не було здійснено реформування заробітної плати у 2016 – 2017 р. (медичних працівників та ін.).

4. Створення робочої групи для розробки прогресивної шкали **оподаткування фізичних осіб** з метою реалізації політики вирівнювання доходів високоосвічених та кваліфікованих працівників державного і приватного секторів та створення конкурентного середовища між різними секторами зайнятості.

5. Встановлення **економічно обґрунтованої різниці між мінімальною та максимальною заробітною платою на державних**

підприємствах з метою скорочення надмірного розриву між оплатою праці кваліфікованих працівників державного сектора, який є фактором підвищення соціальної напруженості в суспільстві.

6. Доведення (у кілька етапів) величини мінімальної заробітної плати до 50 – 60 % від середньої (відповідно до стандартів країн ЄС), що дозволить включити найманих працівників до прошарку середнього класу.

О.О. Коломієць,
Відділ соціальної безпеки,
Національний інститут стратегічних досліджень,
серпень 2017 р.